

JAK OBJEVUJEME HUDBU SVĚTA, 1853–2012

Petr Dorůžka

Festival Folkové prázdniny, v jehož rámci byl tento příspěvek přednesen, je jedním z mnoha políček kulturního podnikání, které se snaží v minulosti vytvořené bariéry mezi národy, jejich kulturami a hudebními styly překlenout, zpochybnit vžitě rutiny a předsudky a akcentovat to, co mají tyto kultury společného a co srozumitelného přinášejí i pro posluchače s odlišným zázemím. Příkladem byl úvodní koncert letošního festivalového ročníku Bittová & Bitti, setkání zpěvačky-houslistky-improvizátorky z Moravy a vokální mužské čtveřice ze Sardinie, orientované na tradiční polyfonní zpěv.

Poznávání a dešifrování kulturně i zeměpisně vzdálených hudebních projevů je dlouholetý proces, který v detailním pohledu připomíná řetěz, jehož sousední články se liší jen nepatrně, ale ty vzdálenější naopak velmi dramaticky. Tak například – je relativně snadné přenést se o třicet let zpátky, kdy byl koncept festivalu world music čímsi zcela novým; první ročník festivalu WOMAD, tehdy ještě velmi riskantní podnik, proběhl roku 1982 (publicitu mezi rockovým publikem mu zajistil fakt, že jej organizoval Peter Gabriel, tehdy zpěvák skupiny Genesis). Indickou vážnou hudbu ale široké publikum tehdy už znalo, například z koncertu Raviho Shankara na festivalu Woodstock. Zhruba o třicet let dříve, roku 1955, byla situace podstatně odlišná. Právě tehdy zazněla indická klasická hudba v západních koncertních sálech vůbec poprvé, když houslista Yehudi Menuhin zorganizoval v New Yorku vystoupení Shankarova vrstevníka Ali Akbara Khana (srov. např. heslo Ali Akbar Khan ve Wikipedii). Jednalo se o průlomovou událost, a to nejen proto, že to bylo poprvé. Když se totiž ponoříme ještě hlouběji do minulosti, zjistíme, že hudebníci z cizích kultur cestovali do Evropy za podstatně odlišných podmínek.

Častou atrakcí evropského kulturního života byly expozice dnes vzbuzující spíše útrpný úsměv – lidská zoo, ve francouzštině známé jako village nègre, tedy negerské vesnice. Lidé z exotických končin byli vystavováni někdy polonazí v klecích, jindy v jakémsi umělé vytvořeném skanzenu. Tento fenomén, trvající pět století, se zrodil

v době Kolumbových výprav, kdy byli domorodci přivezeni do Evropy předváděni před aristokracií, a pokračoval až do poloviny 20. století (srov. *Human zoos*) do roku 1958. Okrajově se to děje dodnes, což nedávno potvrdil britský deník *The Guardian* (viz Oluchi Ugwu 2012), když popsal případ z Andamanských ostrovů v Indickém oceánu, kde turistická kancelář na oko nabízela návštěvu jeskyně – ale ve skutečnosti se jednalo o cestu do vesnice, kde žije několik stovek příslušníků domorodého kmene Jarawa, kteří výměnou za dárky předvádějí tance či jiné kousky (srov. *Modern Human Zoo*). Jelikož jde o přísně chráněnou oblast, jednalo se ze strany turistické agentury o činnost protizákonnou.

Podívejme se nyní na několik konkrétních případů z minulosti. Roku 1904 byl Afričan Ota Benga (Oluchi Ugwu 2012) převezen z Konga cestovatelem Samuelem Vernerem jako exponát na světovou výstavu v americkém St. Louis Bonga byl Pygmej, tedy příslušník etnika nižšího vzrůstu než jiní Afričané, měřil 148 cm, v Kongu byl dvakrát ženatý – první ženu mu unesl nepřátelský kmen, druhá zemřela na hadí uštknutí. Po ukončení výstavy byl Bonga umístěn v zoologické zahradě v Bronxu, a to v pavilonu opic. Vedoucím zoo byl excentrik William T. Hornaday. Ten věřil, že zvířata myslí podobně jako lidé, a neviděl tedy velkého rozdílu mezi africkým Pygmejem a dalšími obyvateli pavilonu – gorilou Dinah a orangutanem Dohung. Tato kauza, podobně jako další jí podobné, sloužila jako argument pseudovědeckým teoriím, že některé rasy jsou vývojově méněcenné. *The New York Times* psaly, že „divoký muž z Afriky“ nalákal do zoo za jedinou neděli 40 000 návštěvníků (Oluchi Ugwu 2012). Černošská komunita byla pohoršená, tlak vyvíjela církev. Pod hrozbou žaloby ředitel zoo vypustil Otu Bengu z klece. Ten se přes den mohl po zoo pohybovat volně v bílém obleku a v pavilonu jen přespával. Nakonec, když si vyrobil luk a šípy, jimiž se bránil před příliš dotěrnými návštěvníky, byl ze zoo propuštěn. Řada charitativních institucí se mu snažila pomoci, nějaký čas strávil v teologickém semináři, později skončil v tabákové továrně. Nakonec podlehl depresím, půjčil si revolver a střelil se do srdce roku 1916 (srov. *Ota Benga, the Most Famous Pygmy*).

Do dějin střetávání kultur vstoupila i Světová výstava v Paříži roku 1889, jejíž dominantou se stala čerstvě dostavěná Eiffelova věž. V pařížské expozici se ocitlo celkem 400 domorodců, které zhlédlo

28 milionů návštěvníků (srov. *Editors' Page* 2009). K nejexotičtějším evropským koloniím tehdy patřila Nizozemská Východní Indie. Mateřská země, tedy Holandsko, k pařížské výstavě přispěla věrnou kopií vesnice z ostrova Jávy s šedesáti obyvateli, dovezenými za tímto účelem do Evropy. V centru vesnice hrál v bambusovém pavilonu gamelan – elitní orchestr šlechtických paláců. Tuto indonéskou „world music“ chodil pravidelně poslouchat tehdy sedmadvacetiletý skladatel Claude Debussy, který hledal cesty, jak se vymanit ze sevření německé skladatelské tradice. Setkání s hudbou, která se přičila všem tehdy platným pravidlům, ho silně inspirovalo, což muzikologové potvrzují a upozorňují na pentatonickou strukturu v Debussyho skladbě *Moře – La mer* (Trezise 1994: 10).

Fenomémem „lidských zoo“ se v první polovině roku 2012 podrobně zabývala expozice *L'invention du Sauvage* v pařížském Musée du Quai Branly, jejíž průvodní text uvádí, že v letech 1800 až 1958 bylo na podobných akcích předvedeno před publikum miliardy lidí více než 35 000 jednotlivců z celého světa (srov. *Human Zoos*). V divadlech, kabaretech, cirkusech, na veletrzích či výstavách sdíleli „divoši“ podium s kejklíři, lidskými zrůdami či siamskými dvojčaty.

Jedna zvláště významná událost proběhla v polovině 19. století ve Velké Británii. Jaká to byla vlastně doba? Tehdy se na rozdíl od současnosti nedeбатovalo o tom, jestli funguje či nefunguje multikulturalismus, ale o tom, zda má či nemá trvat otroctví, které bylo v Britském impériu zrušeno roku 1833, ve Francii v roce 1848, v USA pak roku 1865.

Nový pohled na „divochy“ symbolizoval v té době pojem *noble savage* – tedy urozený divoch, což bylo označení, které poprvé použil v 17. století John Dryden ve své hře *The Conquest of Granada* (srov. heslo *noble savage* ve *Wikipedii*). Jednalo se o protipól otrokářské či koloniální mentality: „divoši“ nebyli démonizováni, ale naopak idealizováni. V St. George Gallery u londýnského Hyde Parku vystupovalo roku 1853 jedenáct mužů, žena a dítě (Altick 1978: 282), kteří předváděli nejružnější scény z každodenního života jihoafrických Zuluů – svatbu, válku, lov, čarodějnickou seanci, podávání jídla. Po představení se diváci mohli s Afričany setkat osobně, potřást jim rukou a pohladit dítě. Londýnské *The Times* otiskly velmi pochvalnou recenzi, naopak velmi sarkastický text o představení napsal Charles Dickens.

V eseji *The Noble Savage* (1853) velký anglický spisovatel teorii o urozeném divochu odmítá: „Říkám mu divoch a je velmi žádoucí tohoto divocha civilizovat z povrchu země. Je to divoch, krutý, falešný, loupeživý, vraždicí, navyklý na tuk, vnitřnosti a brutální zvyky, divoké zvíře s pochybným sklonem se vychloubat, domýšlivý, únavný, krvežíznivý, monotónní podvodník.“ Svou recenzi pak Dickens končí slovy: „Pokud se máme něco učit od vznešeného divocha, pak to, čeho se vyvarovat.“ (Dickens 1853)

Obě zcela protichůdné reakce jsou dle mého názoru především svědectvím o tom, jak napjatá byla tehdejší doba a jak rozštěpená byla tehdejší společnost. Zuluové byli pověstní coby krutí válečníci, a zatímco v jižní Africe masakrovali britské kolonizátory, opačné křídlo anglické společnosti vozilo jihoafrické domorodce do Londýna. K bestsellerům doby patřila *Chaloupka strýčka Toma* (1852), líčící život černošského obyvatelstva na americkém Jihu a její autorka Harriet Beecher Stoweová přijela do Anglie ve stejné době jako Zuluové z jižní Afriky. Ve Spojených státech amerických se schylovalo k občanské válce Severu proti Jihu – a právě zmíněný bestseller přenesl veřejné mínění na stranu černých otroků a podle výroku prezidenta Lincolna občanskou válku inicioval (srov. *Uncle Tom's Cabin*). Občanská válka v USA ukončila otroctví a v průběhu následujícího století černí Severoameričané totálně změnili světovou hudební scénu stylovými novotvary jako blues, jazz, reggae či hip-hop. Počátkem tohoto řetězce byl ragtime, jehož průkopník, pianista Scott Joplin (1867/1868? – 1917), patřil k první generaci narozené po zrušení otroctví.

Prameny a literatura:

„Ali Akbar Khan.“ *Wikipedia. The Free Encyclopedia* [online] [cit. 30.6.2012]. Dostupné z: <http://en.wikipedia.org/wiki/Ali_Akbar_Khan>.

ALTICK, Richard Daniel 1978: *The Shows of London*. Cambridge: Mass; London: Belknap Press of Harvard University Press.

DICKENS, Charles 1853: „The Noble Savage.“ *Read Book Online* [online] [cit. 30.6.2012]. Dostupné z: <<http://www.readbookonline.net/readOnLine/2529/>>.

„Editors' Page.“ *The Writers Center. Poet Lore*, 2009, Vol. 104, No 3/4 [online] [cit. 30.6.2012]. Dostupné z: <<http://www.writer.org/page.aspx?pid=1062>>.

„Human Zoos.“ *Musée du quai Branly* [online] [cit. 30.6.2012]. Dostupné z: <<http://www.quaibrany.fr/en/programmation/exhibitions/last-exhibitions/human-zoos.html>>.

„Modern Human Zoo.“ *Chill Hour* [online] [cit. 30.6.2012]. Dostupné z: <<http://www.chillhour.com/modern-human-zoo/>>.

„Noble Savage.“ *Wikipedia. The Free Encyclopedia* [online] [cit. 30.6.2012]. Dostupné z: <http://en.wikipedia.org/wiki/Noble_savage>.

OLUCHI UGWU, Lydia 2012: „The Truth About Human Zoos (1).“ *Fresh Angle* [online] [cit. 30.6.2012]. Dostupné z: <<http://fresherangle.blogspot.cz/2012/01/truth-about-human-zoos.html>>.

„Ota Benga, the Most Famous Pygmy.“ *Extraordinary Biographies* [online] [cit. 30.6.2012]. Dostupné z: <<http://extraordinarybiographies.blogspot.cz/2008/04/ota-benga-victim-of-19th-century.html>>.

TREZISE, Simon 1994: *Debussy: La Mer*. Cambridge: Cambridge University Press.

„Uncle Tom’s Cabin.“ *Shmoop University, Inc.* [online] [cit. 30.6.2012]. Dostupné z: <<http://www.shmoop.com/uncle-toms-cabin/>>.

Exploring world music, 1853-2012

According to the producer Joe Boyd, the first world music concert was performed by a Zulu Kaffir ensemble in London in 1853, and reviewed by Charles Dickens. Claude Debussy owes his inspiration to the Exposition Universelle in Paris which in 1889 included a bamboo pavilion with an original gamelan orchestra. And even in 2007, the Festival of Pan-African Music in Brazzaville, Congo, housed the Baka Pygmy performers in a local zoo. The paper explores some examples of the perception of western civilization on unfamiliar ethnic cultures, focusing especially on music from the Industrial Revolution to the present.

Key words: world music; world exhibition; ethnic minority; noble savage; African-American music.